

SIVILOMBUDSMANNEN

BESØKSRAPPORT

Humana øst,
avdeling Jessheim og Hol gård

3.–5. og 20. september 2019

Forebygging av tortur og annen grusom, umenneskelig
eller nedverdiggende behandling eller straff ved frihetsberøvelse

SIVILOMBUDSMANNEN

Humana barnevern øst
Kilengaten 1
3117 TØNSBERG

Vår referanse
2019/2188

Deres referanse

Vår saksbehandler
Mette Jansen Wannerstedt

Dato
20.11.2019

Oversendelse av rapport etter besøk til Humana øst, avdeling Jessheim og Hol gård 3.-5. og 20. september 2019

Det vises til Sivilombudsmannens forebyggingsenhets Humana øst, avdeling Jessheim og Hol gård 3.-5. og 20. september 2019

Vedlagt følger rapporten fra besøket. Vi ber om at den blir gjort tilgjengelig for ansatte, ungdommer og andre som ønsker å lese den.

Sivilombudsmannen ber om å bli orientert om oppfølgingen av rapportens anbefalinger innen 30. januar 2020.

Institusjonen bes utforme sitt svar slik at de kan offentliggjøres. Dersom svaret inneholder opplysninger som ikke kan gjøres offentlig, bes det om at det opplyses om dette og sendes en sladdet versjon som kan offentliggjøres. Det bes om at hjemmel for å unnta opplysningene oppgis. Med mindre annet blir opplyst, vil det bli lagt til grunn at svaret kan offentliggjøres i sin helhet.

For ombudsmannen

Aage Thor Falkanger
sivilombudsmann

Helga Fastrup Ervik
avdelingssjef

Dette brevet er godkjent elektronisk og har derfor ikke håndskrevet underskrift.

Kopi til:
Barne- og familiedepartementet
Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
Bufetat region øst

SIVILOMBUDSMANNEN

BESØKSRAPPORT

Humana barnevern øst, avdeling Jessheim og avdeling Hol gård

3. - 5. og 20. september 2019

Innholdsfortegnelse

1	Tortur og umenneskelig behandling.....	3
2	Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat	4
3	Sammendrag.....	5
3.1	Anbefalinger	6
4	Barns rettigheter når de er fratatt friheten	8
5	Gjennomføring av besøket	10
6	Om Humana barnevern øst.....	11
6.1	Fysiske forhold.....	11
6.1.1	Avdeling Jessheim.....	11
6.1.2	Avdeling Hol gård.....	12
6.1.3	Ungdommene.....	12
6.1.4	Bemanning	13
7	Vilkår for frihetsberøvelse	14
8	Bruk av tvang	16
8.1	Menneskerettslige standarder og nasjonalt lovverk	16
8.2	Oversikt over bruk av tvang.....	17
8.3	Tilbakeføring ved rømming	18
8.4	Bruk av fysisk tvang.....	19
8.5	Vedtaks kvalitet	20
8.6	Plikten til å forebygge tvang.....	21
8.7	Ransaking.....	22
8.8	Kroppsvisitering	23
9	Rett til å bli hørt og til å delta.....	24
9.1	Ungdom i særlig sårbare situasjoner	25
10	Bistand fra politiet inne på avdelingene	27
11	Kompetanse og ledelse	29

1 Tortur og umenneskelig behandling

Forbudet mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff er slått fast i en rekke internasjonale konvensjoner som er bindende for Norge.

Sentralt står FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (torturkonvensjonen), som ble vedtatt i 1984. Det samme forbudet er også nedfelt blant annet i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (artikkel 7), FNs barnekonvensjon (artikkel 37), FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (artikkel 15) og Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (artikkel 3). Norge har sluttet seg til alle disse konvensjonene.

Mennesker som er fratatt friheten, er sårbare for brudd på forbudet mot tortur og umenneskelig behandling. Dette er bakgrunnen for at en tilleggsprotokoll til FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff ble vedtatt av FN i 2002. Norge sluttet seg til tilleggsprotokollen i 2013.

Besøksrapportene publiseres på Sivilombudsmannens nettside, og stedene gis en frist for å orientere ombudsmannen om oppfølgingen av anbefalingene. Disse brevene publiseres også.

I arbeidet med å ivareta forebyggingsmandatet har Sivilombudsmannen også utstrakt dialog med nasjonale myndigheter, forvaltningens tilsynsorganer, sivilt samfunn og internasjonale menneskerettighetsorganer.

2 Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat

Norge sluttet seg til tilleggsprotokollen til FNs torturkonvensjon i 2013. Konvensjonen pålegger statene å ha et organ som skal forebygge at personer som er fratatt friheten, utsettes for tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.¹ Sivilombudsmannen fikk denne oppgaven, og det er opprettet en egen forebyggingsenhet ved vårt kontor for å utføre denne.

Sivilombudsmannen har adgang til alle steder for frihetsberøvelse og tilgang til alle nødvendige opplysninger av betydning for hvordan frihetsberøvelsen gjennomføres. Enheten besøker regelmessig steder der mennesker er fratatt friheten, for eksempel fengsler, politiarrester, psykisk helseverninstitusjoner og barnevernsinstitusjoner. Besøkene kan skje med eller uten forhåndsvarsel.

Risiko for tortur eller umenneskelig behandling påvirkes av faktorer som rettslige og institusjonelle rammer, fysiske forhold, opplæring, ressurser, ledelse og institusjonskultur.² Effektivt forebyggingsarbeid krever derfor en bred tilnærming, som ikke utelukkende fokuserer på om situasjonen er i overensstemmelse med norsk lov.

Ombudsmannens vurderinger av forhold som utgjør risiko for tortur og umenneskelig behandling, skjer på bakgrunn av et bredt kildegrunnlag. Under besøkene undersøker forebyggingsenheten forholdene på stedet gjennom observasjoner, samtaler og gjennomgang av dokumentasjon. Private samtaler med de som er fratatt friheten, er en særlig viktig informasjonskilde, fordi de har førstehåndskunnskap om forholdene. De befinner seg i en utsatt situasjon og har et særlig krav på beskyttelse i forbindelse med samtalene. Det gjennomføres også samtaler med ansatte, ledelse og andre relevante parter. Videre innhentes dokumentasjon for å belyse forholdene på stedet, blant annet lokale retningslinjer, tvangsvedtak, logger og helsedokumentasjon.

Etter hvert besøk utarbeides det en rapport med funn og anbefalinger om hvordan stedet kan forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

¹ Sivilombudsmannsloven § 3 a.

² Se FNs underkomité for forebygging av tortur (SPT), The approach of the Subcommittee on Prevention of Torture to the concept of prevention of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment under the Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 30. December 2010 CAT/OP/12/6.

3 Sammendrag

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Humana øst, avdeling Jessheim og Hol gård i september 2019. Besøkene ble gjennomført til begge stedene samtidig. Både Jessheim og Hol gård er langtidsavdelinger for ungdom i alderen 13–18 år, plassert med bakgrunn i alvorlige atferdsvansker.

Begge avdelingene hadde medleverturnus, de hadde hver sin avdelingsleder og samme institusjonsleder.

Det hadde vært en rekke utskiftninger i personalgruppen ved begge avdelingene i 2018 og 2019, både blant ansatte og på ledernivå. Ustabilitet og hyppige utskiftninger i personalgruppen kan utgjøre en risiko for utrygghet og manglende kontinuitet for ungdommene. Det kan også utgjøre en risiko for at ikke alle ansatte har den opplæringen og kompetansen de trenger. Vi fant at det var behov for mer opplæring, for å sikre at alle som skal jobbe i avdelingene har kunnskap og kompetanse som setter dem i stand til å ivareta den målgruppen som institusjonsavdelingene er godkjent for.

Bufetat vurderte i etterfølgende kontroll høsten 2018 at det var risiko for manglende stedlig ledelse i Humana øst. Dette syntes på besøkstidspunktet fortsatt å være en risiko ved avdeling Hol gård. Det hadde vært nylige utskiftninger i lederstillingen, og nåværende avdelingsleder ved Hol Gård var også leder for en avdeling i Asker med en annen målgruppe enn Hol gård. Det hadde også nylig vært utskiftning på institusjonsledernivå.

Mange endringer og manglende tilstedeværelse på ledernivå utgjør en risiko for manglende kontinuitet i, og oversikt over, driften i avdelingene og arbeidet med ungdommene. Både ved Hol og Jessheim syntes dette å føre til risiko i en rekke situasjoner.

Under besøket fant vi blant annet at viktige rutiner og prosedyrer ikke var tilstrekkelig implementert. Vi fant også manglende oversikt over, og manglende protokollføring av bruk av tvang og inngripende tiltak, som tilbakeføring fra rømming mot ungdommens vilje. Tvangsprotokollene inneholdt i flere tilfeller mangelfulle beskrivelser av hendelsesforløpet før tvangsbruken, hvilke andre tiltak som var forsøkt eller hvorfor det var nødvendig å fatte et tvangsvedtak. Vi fant også at det var oppgitt uriktige opplysninger om vesentlige detaljer i vedtak om bruk av fysisk tvang.

Videre fant vi gjentatt ulovlig bruk av tvang i akutte faresituasjoner. Vi kunne ikke se at ledelsen hadde fullstendig oversikt over dette, eller at det var blitt satt inn tilstrekkelige tiltak for å hindre framtidige situasjoner der ungdom blir utsatt for ulovlig bruk av tvang. Dette er ikke i tråd med plikten til å forebygge bruk av tvang.

Rapporten tar også for seg språk som et rettssikkerhetsproblem. Ved Humana øst manglet det blant annet en helhetlig vurdering av språk som en sårbarhet og risiko for ungdommen, hvordan dette skulle håndteres, og dokumentasjon av behovet for tolk.

Det kom frem under besøket at en av ungdommene som hadde vært plassert etter barnevernloven § 4-26, der ungdommen og foresatte samtykker til plasseringen, hadde svært begrensede norskkunnskaper. Vedkommende hadde først etter flere måneder på institusjonen forstått at plasseringen forutsatte samtykke. Dette utgjør en risiko for vilkårlig frihetsberøvelse.

Det kom også frem manglende oversikt over og dokumentasjon av situasjoner der institusjonene hadde bedt om bistand fra politiet. Ingen av institusjonene hadde på besøkstidspunktet egne retningslinjer for de ansatte eller avklaringsavtale med politiet om hvordan avdelingen ønsker at politiet skal opptre ved behov for bistand.

3.1 Anbefalinger

Anbefaling: Bemanning

- Humana øst bør sikre stabilitet og kontinuitet i personalgruppen for å sikre trygghet, god omsorg og riktig kompetanse.

Anbefaling: Vilkår for frihetsberøvelse

- Barneverntjenesten og Humana Øst bør sikre at ungdom som plasseres etter barnevernloven § 4-26, har gitt et samtykke som er basert på riktig og tilstrekkelig informasjon som ungdommen fullt ut har hatt mulighet til å forstå. Det må også sikres at ungdommens rett til å trekke sitt samtykke ivaretas, og at tilbakeholdelsesfristen ikke oversittes.

Anbefaling: Oversikt over bruk av tvang

- Humana øst bør sikre at de alltid har fullstendig oversikt over tvangsbruk og at det, for å sikre ungdommens rettssikkerhet, god internkontroll og mulighet for å føre tilsyn, alltid føres protokoll når det er krav om det.

Anbefaling: Bruk av fysisk tvang

- Humana øst bør gjennomføre en systematisk og helhetlig gjennomgang av alle situasjoner der tvang i akutt faresituasjon er blitt brukt de siste årene, og sette inn tiltak som sikrer at ungdom ikke blir utsatt for ulovlig og overdreven bruk av tvang.

Anbefalinger: Vedtakskvalitet

- Humana øst bør sikre at ungdommenes rettssikkerhet ivaretas fullt ut, og at vedtak og protokoller inneholder korrekt og grundig informasjon.

Anbefaling: Forebygging av tvang

- Humana øst bør sikre at det jobbes systematisk med forebygging av tvang i sine avdelinger.

Anbefaling: Ransaking

- Institusjonen bør sikre at ungdommens rettssikkerhet og privatliv ivaretas, og at ungdommens eiendeler aldri ransakes uten at det er fattet lovlige vedtak, heller ikke i de tilfellene ungdommen samtykker.

Anbefalinger: Kroppsvisitering

- Humana bør sikre at alle ansatte har kunnskap om hvordan et så inngripende tiltak som kroppsvisitering skal gjennomføres, og at Humanas rutiner og opplæring er utformet på en slik måte at ungdom ikke utsettes for unødvendige inngrep.

Anbefaling: Ungdom i særlig sårbare situasjoner

- Humana øst bør gjennomgå sine rutiner for å sikre at det blir gjort helhetlige vurderinger knyttet til språk som sårbarhet og risiko, hvordan dette skal håndteres for den enkelte ungdom, og sikre brukt av kvalifisert tolk for ungdommer som trenger dette.

Anbefalinger: Bistand fra politiet

- Humana øst bør sikre systematisk dokumentasjon av politibistand i avdelingene, og at ledelsen har oversikt over og evaluerer situasjonene der politiet har vært involvert.
- Humana øst bør sikre at avdelingene har egne rutiner eller retningslinjer for når og hvordan bistand fra politiet skal benyttes, og for sin dialog med politiet i situasjoner der det er behov for bistand.

Anbefalinger: Kompetanse og ledelse

- Humana øst bør sikre systematisk opplæring av både fast ansatte og vikarer. Alle ansatte bør jevnlig gis opplæring og veiledning i bruk av gjeldende regelverk og behandlingsmetoder.
- Humana øst bør sikre at alle ansatte har opplæring og kompetanse som sikrer at ungdom ikke blir utsatt for ulovlig bruk av tvang.
- Humana øst bør sikre stabil og tilstedeværende ledelse ved begge avdelingene.

4 Barns rettigheter når de er fratatt friheten

Frihetsberøvelse er et alvorlig inngrep og krever i henhold til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonens artikkel 5 hjemmel i nasjonal lov. Konvensjonen tillater frihetsberøvelse av barn i enkelte tilfeller, og plassering i barnevernsinstitusjoner uten samtykke regnes både etter internasjonal og norsk rett som dette.³

FNs Spesialrapportør mot tortur understreker i sin rapport fra 2015 at barn og unge som er frihetsberøvet, er spesielt sårbare når det gjelder menneskerettighetsbrudd, og at de derfor har krav på sterkere beskyttelse enn voksne.⁴ Dette er også årsaken til at FNs barnekonvensjon slår fast følgende:

«Ethvert barn som er berøvet friheten, skal behandles med menneskelighet og med respekt for menneskets iboende verdighet og på en måte som tar hensyn til barnets behov i forhold til dets alder.»⁵

Barn er i tillegg beskyttet av de generelle konvensjonsforpliktelsene Norge er bundet av, inkludert beskyttelse mot å bli utsatt for tortur eller annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff i henhold til FNs torturkonvensjon. Barnekonvensjonens artikkel 37 slår også fast at statene skal sikre at ingen barn skal utsettes for tortur eller umenneskelig behandling.⁶

Flere internasjonale organer, deriblant FNs menneskerettighetskomité og Den europeiske menneskerettighetsdomstolen, har påpekt behovet for at alle stater beskytter barns personlige frihet og rettigheter spesielt.⁷ FN har også utviklet egne regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene).⁸

Når det gjelder barnevernssektoren, sier artikkel 20 i barnekonvensjonen at barn og unge som er under offentlig omsorg, har rett til særlig beskyttelse og bistand fra staten.

Barnevernloven regulerer barns særlige rettigheter i barnevernet.⁹ Lovens formål er å sikre barn god omsorg og trygge oppvekstvilkår. Barnevernloven gjelder for alle under 18 år, i noen tilfeller opp til 23 år. Prinsippet om barnets beste er tatt direkte inn i barnevernloven og skal være førende for alt barnevernet gjør. Prinsippet om barnets rett til å bli hørt er også tatt inn i loven og skal gjennomføres i alle barnevernets avgjørelser, også på institusjoner.¹⁰

Adgang til å plassere barn og ungdom på institusjon uten eget samtykke følger av barnevernloven § 4-24. Lovens krav er at barnet må ha vist «alvorlige atferdsvansker» ved alvorlig eller gjentatt

³ Se NOU 2016:16 Ny barnevernslov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse, side 167.

⁴ Juan Mendez (2015): A/HRC/28/68.

⁵ FNs barnekonvensjon, artikkel 37 c.

⁶ FNs barnekonvensjon, artikkel 37 a.

⁷ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 17, avsnitt 1 og nr. 35, avsnitt 62. Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD), *Z and Others v. United Kingdom*, avsnitt 74-75.

⁸ FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene). Havanareglene inneholder regler om blant annet innkomst, fysiske forhold, aktivitetstilbud, personell, helsetilbudet, kontakt med omverdenen, bruk av tvang og klagemuligheter.

⁹ Ny barnevernslov er under utarbeidelse, NOU 2016:16 Ny barnevernslov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse. I kapittel 4 drøftes barnevern og menneskerettighetene.

¹⁰ Barnevernloven §§ 4-1, 6-3.

kriminalitet, ved vedvarende misbruk av rusmidler eller på annen måte. I tilfeller der dette kravet er oppfylt, kan det fattes tvangsvedtak etter § 4-24 for ungdom mellom 12 og 18 år. Lovens § 4-25 annet ledd gir adgang til midlertidig vedtak om plassering uten eget samtykke.

Dersom et barn med alvorlige atferdsvansker har fylt 15 år og samtykker, kan det plasseres i institusjon etter barnevernloven § 4-26. Er barnet ikke fylt 15 år, må også de som har foreldreansvaret samtykke, dersom en plassering skal kunne skje etter § 4-26. Selv om barnet er på institusjonen frivillig, kan barnet holdes tilbake i institusjonen i opptil tre uker etter at barnet uttrykkelig har trukket tilbake sitt samtykke. Disse paragrafene omtales ofte som «atferdsparagrafer». Barn kan også plasseres på institusjon av andre grunner, som når omsorgssituasjonen gjør at barnet ikke kan bo hjemme. Det er imidlertid særlige regler knyttet til ungdom som er tvangsplassert på grunn av atferdsproblemer (§§ 4-24, 4-25 og 2-26) som blant annet gir institusjonen anledning til å utøve mer kontroll over ungdommene under gitte omstendigheter (se kapittel 9 *Bruk av tvang og begrensninger*).

Når barn plasseres på en institusjon, legger dette begrensinger på barnets personlige frihet og selvbestemmelsesrett, og det åpner for muligheten til å ilegge restriksjoner i bevegelsesfrihet og gjøre inngrep i deres personlige integritet. Dette er friheter og rettigheter som er beskyttet av menneskerettighetene og som bare kan begrenses dersom inngrepet er nødvendig, proporsjonalt og regulert gjennom lov eller forskrift.

Barnevernloven er presisert gjennom forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon (rettighetsforskriften). Forskriften regulerer blant annet institusjonenes adgang til å benytte ulike former for tvang og integritetskrenkende tiltak, og gir rettssikkerhetsgarantier gjennom regler om saksbehandling og klageadgang.

5 Gjennomføring av besøket

Humana øst ble i juni 2019 varslet om at Sivilombudsmannens forebyggingsenhet ville gjennomføre besøk til ulike avdelinger i løpet av 2019. Dato for besøkene ble ikke oppgitt.

Besøkene fant sted i september 2019. Det ble gjennomført separate besøk til avdeling Jessheim og avdeling Hol gård. Hoveddelen av besøkene fant sted 3.–5. september 2019, men det ble også gjennomført samtaler i etterkant av dette. Begge avdelingene ble besøkt samtidig. Vi var også tilbake på avdeling Jessheim 20. september for å snakke med avdelingsleder og flere ansatte.

I forkant og i etterkant av besøket oversendte institusjonen dokumenter og informasjon om driften ved de to avdelingene. Vi innhentet også informasjon fra Fylkesmannen i Oslo og Viken og fra Bufetat region øst.

Under besøkene gjorde vi en befaringsavdelingene, og gjennomførte dokumentgjennomgang og samtaler med ansatte og ledelse. Vi snakket også med nattevakt ved en av avdelingene. Alle ungdommer som var tilstede, ble tilbudt samtale.

Følgende personer deltok under besøkene:

- Helga Fastrup Ervik (kontorsjef, jurist)
- Mette Jansen Wannerstedt (seniorrådgiver, sosiolog)
- Aina Holmén (seniorrådgiver, psykolog)
- Johannes Flisnes Nilsen (seniorrådgiver, jurist)
- Silje Sønsterudbråten (rådgiver, samfunnsviter)
- Mari Dahl Schlanbusch (rådgiver, samfunnsviter)

6 Om Humana barnevern øst

Humana AB ble stiftet i Sverige i 2001, og har i dag virksomhet i Norge, Sverige og Finland. Humana barnevern øst har ni avdelinger i Oslo, Akershus, Buskerud og Vestfold, med hovedkontor i Tønsberg. Vi besøkte to av disse avdelingene, Jessheim og Hol gård.

Avdeling Jessheim startet i mai 2018 som avdeling for ungdom som er plassert på tvang, i forbindelse med at avdeling Birkelund ble avviklet. Hol gård ble første gang godkjent i 2015, da som en del av Birkelunden barnevernsenter. Hol gård måtte midlertidig stenges etter en brann sommeren 2017, men ble gjenåpnet i februar 2018.

Avdelingene skal jobbe etter samme faglige metoder og hadde likelydende rutiner for drift av avdelingene.

6.1 Fysiske forhold

God utforming av de fysiske omgivelsene på en institusjon er et viktig forebyggende tiltak. Det er viktig at institusjoner for barn og ungdom er tilrettelagt for å skape en trygg og god tilværelse. Barn og unge som er fratatt friheten, har rett til omgivelser som fremmer helse og menneskelig verdighet.

Både avdeling Jessheim og Hol gård var godkjent for tre plasser, med mulighet for en fjerde plass i en overgangsperiode i forbindelse med avslutning av en plassering. På besøkstidspunktet var det to ungdommer på hver avdeling. Ingen av avdelingene hadde hatt mer enn tre ungdommer plassert samtidig, og det framstod heller ikke som praktisk mulig å ha fire ungdommer plassert i avdelingene over tid. På Hol gård ville det i en slik situasjon ikke være mulig for alle å disponere eget rom. Ungdom skal ha eget rom, og ansatte i medlevertturnus bør ha tilgang på eget rom der de kan ha hviletid og sove om natten.

Det ble oppgitt at ungdommene hadde anledning til å motta besøk både av familie og venner. Slik det var på besøkstidspunktet, var det vanskelig å se for seg at ungdommene kunne ha overnattingsbesøk av for eksempel familie på avdelingene.

6.1.1 Avdeling Jessheim

Avdeling Jessheim er en enebolig med bruksareal på 322 kvm fordelt over tre plan. Huset hadde en tilhørende hage og terrasse og lå i et villastrøk.

I første etasje var det en liten entré, kjøkken og en spisestue med åpen løsning til oppholdsrommet. I oppholdsrommet var det stor TV med videospill og vitrineskap med bøker og brettspill. Det var også et vaktrom, et WC for ansatte, et ansattrom, et ungdomsrom og et ungdomsbad.

I andre etasje var det tre soverom. Ett av disse ble under besøket brukt som ungdomsrom og ett som ansattrom. Ett av rommene hadde utgang til en liten balkong. Etasjen bestod ellers av et sparsomt innredet fellesrom som ble brukt til trening eller som TV-stue, og et ungdomsbad.

I kjelleren var det vaskerom og et møterom med kjøkkenkrok hvor avdelingsleder hadde sitt kontor. Det var to rom som ble brukt som lagringsrom eller soverom for ansatte, boder og bad for ansatte. I trappegangen var det skap og oppbevaring. I tillegg var det et hobbyrom der ungdommene kunne drive med musikk og hobbyprosjekter. Avdelingen hadde treningsutstyr og bordtennisbord som kunne brukes. Det ble oppgitt at det var planer for at garasjen skulle tilrettelegges for ulike aktiviteter, som f.eks. bilmekking. Fellesrom og trapper bar preg av behov for grundig rengjøring.

Ungdomsrommene var i hovedsak innredet med seng, nattbord, kommode og klesskap. Det ble fortalt at ungdommene fikk være med å handle litt møbler og ting til rommet sitt når de flyttet inn. Ungdommene kunne låse sine egne dører, men de ansatte kunne låse seg inn. Ungdomsrommene ble alltid låst når ungdommene var ute.

6.1.2 Avdeling Hol gård

Avdeling Hol lå landlig til. Huset var på totalt 324 m² med tre innredede etasjer og tilhørende hage. I første etasje var det to soverom som på besøkstidspunktet ble brukt som ungdomsrom og ansattrom. Her var det også kjøkken og en stue med spisestue. I tillegg var det et ungdomsbad og et vaskerom, samt et vindfang.

I andre etasje var det et stort vaktrom/kontor innredet med kjøkkenbord, skrivepult, hyller og arkiv, samt et spisebord/møtebord og en seng. Ved siden av dette var det et rom som kunne fungere som soverom med et bad innenfor. Dette var under oppussing på besøkstidspunktet.

I kjelleren var det tre soverom. To av disse var i bruk på besøkstidspunktet; ett som ungdomsrom og ett som ansattrom. I denne etasjen var det også et rom som kunne brukes som soverom. Det var et ansattbad og en gang som var enkelt innredet med en lenestol.

Hol gård hadde ingen hobbyrom eller liknende der ungdommen kunne drive med aktiviteter.

Ungdommenes soverom var innredet med rammemadrass, kommode, nattbord og et lite bord. Det ene rommet hadde ikke gardiner eller noen annen form for lysskjerming. Rommene bar preg av ikke å ha vært rengjort på en stund. Under befaringen ble det fortalt at ungdommene hadde ansvar for renholdet på sine egne rom, men at de fikk hjelp av personalet til dette.

Samlet om fysiske forhold

I begge avdelingene var vaktrommet låst og ikke tilgjengelig for ungdommene. Det samme gjaldt de ansattes soverom og bad. På Hol gård ble også kjøkkenet avlåst for ungdommene klokken elleve på kvelden og frem til neste morgen.

Det fantes ikke «skjermingsrom» eller «isolasjonsrom» på avdelingene. Det ble oppgitt at det ikke fantes andre hus eller hytter knyttet til institusjonen som ble brukt for å «skjerme», isolere eller begrense ungdom.

Begge avdelingene fremstod som sparsomt innredet, spesielt i lys av at de var langtidsavdelinger. Det var behov for vedlikehold og grundig rengjøring. Samlet gjorde dette at avdelingene ikke fremstod som hjemmekoselige.

6.1.3 Ungdommene

Begge avdelingene vi besøkte tok imot ungdom i alderen 13-18 år, plassert med bakgrunn i alvorlige atferdsvansker.¹¹ Jessheim og Hol gård er langtidsavdelinger der ungdommer kan være plassert i perioder opptil et år eller lenger.

På besøkstidspunktet var det to ungdommer på hver avdeling.

¹¹ Barnevernloven §§ 4-24 og 4-26

Ungdommene hadde skole eller dagtilbud, eller de hadde fått tilbud om dette. De hadde også mulighet til å drive med fritidsaktiviteter utenfor avdelingene. Ungdommene var godt informert om sine klagemuligheter.

6.1.4 Bemanning

Jessheim og Hol gård hadde medlevertturnus. Det skulle være tre faste team med tre ansatte på hver avdeling. Disse jobbet i en turnus med tre dager på jobb, sju dager fri, fire dager på jobb, sju dager fri. I tillegg hadde begge avdelingene våken nattevakt. Det ble oppgitt at de ansatte i all hovedsak skulle jobbe fast ved en avdeling, men at de var ansatt i regionen, og derfor kunne flyttes eller brukes andre steder dersom behovet tilsa det.

Det hadde, av ulike grunner, vært en rekke utskiftninger i personalgruppen ved begge avdelingene i 2018 og 2019 og mye bruk av vikarer. Humana pekte på omorganisering og nye krav til andel fagansatte, i tillegg til hendelser og personlig egnethet, som årsaker. Risiko for ustabilitet i personalgruppen fremkommer også i tilsynsrapporter fra Fylkesmannen,¹² og i rapport fra Bufetat sin etterfølgende kontroll.

Humanas avtale med Bufetat hadde tidligere hatt et krav om 50 % faglærte. Dette ble økt til 70 % i rammeavtale signert 20. juli 2018. Jessheim hadde første plassering etter denne avtalen 7. desember 2018, mens Hol gård hadde første plassering etter avtalen 22. april 2019. For å kunne oppfylle dette kravet var Humana derfor på besøkstidspunktet i en prosess med å sikre 100 % fagutdannede i faste medlevertstillinger. Institusjonsleder oppga at det hadde vært vanskelig å få fagutdannede ansatte i nattevaktstillinger, og at de derfor måtte sikre kravet til faglærte ansatte ved at alle som går i medlevertturnus er fagutdannet.

På besøkstidspunktet ble det oppgitt at institusjonene hadde en base med midlertidig ansatte/vikarer som ble benyttet ved fravær. De brukte også et rekrutteringsfirma ved behov. Humana jobbet med å sette sammen et kompetanseteam som, i tillegg til å jobbe med kompetanseheving, også skal dekke avdelingenes vikarbehov. Dette var imidlertid ikke på plass.

Ustabilitet og hyppige utskiftninger i personalgruppen kan utgjøre en risiko for utrygghet og manglende kontinuitet for ungdommene. Det kan også utgjøre en risiko for at ikke alle ansatte har den opplæringen og kompetansen de trenger (se også kapittel 11 *Kompetanse og ledelse*).

Anbefaling: Bemanning

- Humana øst bør sikre stabilitet og kontinuitet i personalgruppen for å sikre trygghet, god omsorg og riktig kompetanse.

¹² Tilsynsrapporter fra 2018 og 2019

7 Vilkår for frihetsberøvelse

Både Jessheim og Hol gård hadde hatt ungdom plassert etter barnevernloven § 4-26. Plassering etter denne bestemmelsen forutsetter samtykke både fra foreldre og ungdommen dersom ungdommen er under 15 år. Dersom ungdommen er eldre, er det tilstrekkelig at ungdommen selv samtykker. For at et samtykke skal være gyldig, vil det være nødvendig at de(n) som samtykker forstår hva det samtykkes til. En plassering etter § 4-26 innebærer også at ungdommen fritt kan avbryte institusjonsoppholdet dersom ungdommen ønsker det. Dersom det er satt vilkår om mulighet for tilbakeholdelse, kan den unge holdes tilbake tre uker etter at samtykket er trukket.¹³

Beslutning om plassering etter barnevernloven § 4-26 regnes ikke som et tvangstiltak og skal derfor ikke prøves for fylkesnemnda. Foreldrenes og/eller ungdommens samtykke erstatter fylkesnemndbehandling.¹⁴ Det kom frem at en av ungdommene som hadde vært plassert med hjemmel i denne paragrafen, hadde svært begrensede norskkunnskaper (se også kapittel 9.1 *Ungdom i særlig sårbare situasjoner*), og at vedkommende nok først etter flere måneder på institusjonen hadde forstått at plasseringen forutsatte samtykke.

Dersom foreldrene og/eller ungdommen ikke forstår hva det innebærer å være plassert etter § 4-26 og derfor ikke kan sies å ha samtykket, er dette et alvorlig brudd på ungdommens rettsikkerhet. Den aktuelle ungdommens gjentatte rømminger og andre uttrykk for sterk mistrivsel, burde videre ha bidratt til en vurdering av om grunnlaget for plassering etter § 4-26 var tilstede (se kapittel 8.3 *Tilbakeføring ved rømming*). Det er her både grunn til bekymring for om det forelå et reelt samtykke på beslutningstidspunktet, og om et eventuelt samtykke i etterkant i realiteten var blitt trukket.¹⁵ Det er også problematisk at ungdommen var blitt hentet tilbake til institusjonen med omfattende bruk av makt av politiet flere ganger, til tross for at vedkommende var plassert på et vedtak som krever samtykke.

Det er barnevernstjenesten som fatter plasseringsvedtaket, som har ansvar for å sikre at samtykket er gitt av en som forstår konsekvensene av dette. Samtidig vil institusjonen ungdommen er plassert på, ha et eget ansvar for å informere barnevernstjenesten dersom det kommer fram informasjon som tyder på at ungdommen ikke har gitt et fritt og informert samtykke, eller forhold som tilsier at ungdommen har trukket sitt samtykke. Ungdommen kan kun holdes tilbake 3 uker etter at samtykket er trukket.

Dersom ungdommen faktisk ikke hadde forstått hva det ble samtykket til, er dette en saksbehandlingsfeil som gjør at vedtaket om plassering på institusjon er ugyldig. Konsekvensen av dette vil være at ungdommen har vært vilkårlig frihetsberøvet.

¹³ Man ønsket med bestemmelsen å gi institusjonen en mulighet til å kunne sette noe imot der det er nødvendig å bearbeide kriser som kan oppstå i den første tiden av plasseringen.» Ref.: Barne- og familiedepartementet (2000), tolkningsuttalelse: 2000-02-22 4718/199 *Vedrørende barnevernloven § 4-26 - tilbakeholdelse*.

¹⁴ «Samtykket må være informert, det vil si at den som samtykker må forstå hva det samtykkes til. Ref. Barne- og familiedepartementet (2003), tolkningsuttalelse: 2003-02-18 02500/2002 *plasseringsvedtak etter barnevernloven §§ 4-25, 4-26*.

¹⁵ Barne- og familiedepartementet (2000), tolkningsuttalelse: 2000-02-22 4718/199 *Vedrørende barnevernloven § 4-26 - tilbakeholdelse*.

Anbefaling: Vilkår for frihetsberøvelse

- Barneverntjenesten og Humana Øst bør sikre at ungdom som plasseres etter barnevernloven § 4-26, har gitt et samtykke som er basert på riktig og tilstrekkelig informasjon som ungdommen fullt ut har hatt mulighet til å forstå. Det må også sikres at ungdommens rett til å trekke sitt samtykke ivaretas, og at tilbakeholdelsesfristen ikke oversittes.

8 Bruk av tvang

8.1 Menneskerettslige standarder og nasjonalt lovverk

Alle barn har rett til selvbestemmelse og personlig frihet. En viktig del av den personlige friheten er å kunne bestemme over seg selv og sin egen kropp. Dette omtales gjerne som retten til personlig integritet, og inkluderer både fysisk og psykisk integritet.¹⁶

Utgangspunktet for alle barnevernsinstitusjoner i Norge er at det ikke er lov til å bruke makt og tvang. Lov og forskrift åpner likevel for dette i spesielle situasjoner.¹⁷ Tvang innebærer ofte alvorlige inngrep i den personlige integriteten, og bruk av tvang utgjør en risiko for nedverdiggende og umenneskelig behandling.

FNs spesialrapportør mot tortur understreker i en rapport fra 2015 at umenneskelig og nedverdiggende behandling av barn og unge også kan forekomme i situasjoner der inngrepet i barnets liv nettopp er ment å forhindre dette. Risikoen for krenkelser av den enkeltes frihet og integritet er høyere for barn og unge som er plassert på institusjon. Menneskerettighetene setter derfor strenge vilkår for bruk av tvang.¹⁸ EMK setter tre konkrete vilkår for inngrep i den personlige integriteten: 1. inngrepet skal ha hjemmel i lov, 2. det skal ha et legitimt formål og 3. det skal være nødvendig.¹⁹

På samme måte slår legalitetsprinsippet fast at myndighetenes inngrep overfor den enkelte må ha hjemmel i lov.²⁰ Tvang kan derfor ikke brukes rutinemessig som en ordinær del av institusjons- eller behandlingsopplegget. Et tvangstiltak må være individuelt begrunnet med utgangspunkt i den konkrete situasjonen. I en vurdering av om tvang skal brukes, må alle grunnleggende rettslige prinsipper inngå, herunder også barnets beste og rett til å bli hørt.

Humana øst skriver i sin institusjonsplan at de bruker tvang når en situasjon krever det. Tvangsbruken baserer seg på at de ikke aksepterer vold, og at de vil ha avdelinger fri for alkohol, narkotika og skadelige gjenstander. Ungdom som ikke kan motiveres eller avledes fra å skade andre, seg selv eller gjøre vesentlig materiell skade, vil bli stoppet fysisk.

«Mange situasjoner hvor det anvendes tvang overfor barn og unge som bor i barneverninstitusjoner oppleves krenkende og skremmende, og at de er et klart inngrep i den enkeltes personlige integritet. Dette gjelder spesielt i forbindelse med tvang i akutte faresituasjoner, men også kroppsvisitasjon, urinprøvetaking og begrensninger i adgangen til å bevege seg innenfor og utenfor institusjonens område oppleves som tap av frihet, selvbestemmelse og kontroll over eget liv. Beslaglegging av mobiltelefon og andre elektroniske kommunikasjonsmidler, eller betydelige begrensninger i bruken av slikt utstyr, oppleves også som et tap av selvbestemmelse og frihet.»

Ulset og Tjelflaat (2012): *Tvang i barnevernsinstitusjoner – Ungdommens perspektiver*. NTNU samfunnsforskning.

¹⁶ Retten til personlig integritet følger blant annet av Grunnloven § 104 tredje ledd første setning, jf.

Grunnloven § 102 andre ledd, FNs barnekonvensjon artikkel 16, jf. artikkel 19 og artikkel 37 bokstav a og Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) artikkel 3 og 8.

¹⁷ Ref. Barnevernloven § 5-9 og rettighetsforskriften § 13.

¹⁸ Barneombudet (2015): *Grenseløs omsorg – om bruk av tvang i psykisk helsevern og barnevern*, side 15.

¹⁹ Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK), artikkel 8.

²⁰ Grunnloven § 113.

8.2 Oversikt over bruk av tvang

For en av avdelingene stemmer ikke tvangstallene for 2018 som ble oppgitt i forkant av besøket med antall vedtak vi fikk forelagt i protokoller av avdelingene. For 2018 fikk vi forelagt 12 protokoller med tilsammen 16 vedtak. I det oversendte materialet ble det oppgitt at protokoll nummer 8, 10 og 14 manglet. Vi vet ikke hvilken type vedtak som ble fattet i disse protokollene, men ut ifra tallene ser det ut som at det i oversendelsen blant annet manglet et vedtak om tvang i akutt faresituasjon (rettighetsforskriften § 14).

Ved samme avdeling var det i 2019 også ført to protokoller etter rettighetsforskriften § 20, det vil si at ungdom er tilbakeført til institusjonen mot sin vilje etter en rømming. En gjennomgang av rømmingsrapporter viser imidlertid at ungdom i flere enn to tilfeller i 2019 ble ført tilbake til institusjonene mot sin vilje, blant annet med bistand fra politiet. Dersom en tilbakeføring skjer mot beboerens vilje, skal institusjonen, i tillegg til å skrive en rømmingsrapport, protokollføre og begrunne hendelsen. Den begrunnede protokollen skal oversendes tilsynsmyndigheten og barnverntjenesten.

På bakgrunn av dette synes det ikke å foreligge en fullstendig oversikt over bruk av tvang ved de to avdelingene. Det kan også synes som at tilsynsmyndigheter og barneverntjeneste ikke kan ha en fullstendig oversikt over rømminger der ungdom er tilbakeført mot sin vilje.

Hver enkelt institusjon har et driftsansvar for å følge med på egen tvangsbruk slik at omsorgen for barna og ungdommen til enhver tid er faglig forsvarlig og til barnas beste.²¹

Manglende oversikt over, og protokollføring av, bruk av tvang og inngripende tiltak utgjør en risiko for at ungdommens rettsikkerhet ikke ivaretas, blant annet retten til å klage. Det svekker også muligheten for god internkontroll og gjør det umulig for tilsynsmyndighetene å kontrollere institusjonen på en tilfredsstillende måte.

Anbefaling: Oversikt over bruk av tvang

- Humana øst bør sikre at de alltid har fullstendig oversikt over tvangsbruk og at det, for å sikre ungdommens rettsikkerhet, god internkontroll og mulighet for å føre tilsyn, alltid føres protokoll når det er krav om det.

²¹ Statens helsetilsyn (2019): Tvangsbruk i barnevernsinstitusjoner. Rapport 10/2019, s 19.

8.3 Tilbakeføring ved rømming

FNs spesialrapportør påpeker at risikoen for bruk av tvang og makt er spesielt høy under polititransport, og at barn og unge da er spesielt sårbare.²² Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) og Politidirektoratet (POD) ga i juni 2016 ut en retningslinje som klargjør ansvarsfordelingen mellom barnevernsinstitusjon, barnevernstjeneste og politi når barn rømmer fra institusjoner. Retningslinjene tar ikke for seg politiets bruk av makt mot mindreårige.

Det er institusjonen som har hovedansvaret for å bringe en ungdom tilbake. De skal, om mulig i samarbeid med barneverntjenesten eller foresatte, prøve å bringe ungdommen tilbake frivillig. Dersom plasseringsgrunnlaget gir adgang til det, kan ungdommen om nødvendig bringes tilbake til institusjonene mot sin vilje.²³ For avdelingene vi besøkte, vil dette gjelde de ungdommene som er plassert etter § 4-24.²⁴ I slike tilfeller har politiet en plikt til å bistå med tilbakeføring etter rømming.²⁵ Ved andre plasseringsgrunnlag kan det tenkes situasjoner der det vil være aktuelt for institusjonen å anmode om hjelp fra politiet, men politiet må da, ut ifra eget regelverk, vurdere om de kan bistå med tilbakeføringen.²⁶

Ved plassering etter barnevernloven § 4-26 kan tilbakeføring mot barnets vilje bare skje dersom det er nødvendig og det er avtalt tilbakeholdsrett i institusjonen med de som har foreldreansvar eller med barnet selv, når barnet er over 15 år.²⁷ Barnevernadministrasjonens leder kan i slike tilfeller ikke kreve politibistand, men institusjonen kan anmode om bistand «dersom barnet oppholder seg i et belastet miljø og det er nødvendig å bane seg adgang til hus, rom eller annet lokale». Dersom ungdommens tilholdssted er ukjent og det er mistanke om at barnet er forsvunnet eller savnet, skal institusjonen varsle politiet og melde barnet savnet.

Ved en av avdelingene hadde de i løpet av den perioden vi undersøkte opplevd at en ungdom som var plassert etter barnevernloven § 4-26 ved flere anledninger hadde rømt og var blitt ført tilbake til institusjonen mot sin vilje, blant annet i bur bak i en politibil, og med håndjern. Rømningene var i hovedsak en svært lang biltur vekk. Ungdommen hadde også blitt plassert på ventecelle hos politiet i forbindelse med rømming, og var i ett tilfelle blitt hentet av politiet ved hjelp av hundepatrulje. Bare to av tilbakeføringene var protokollført etter rettighetsforskriftens § 20 *tilbakeføring ved rømming* (se også kapittel 8.2 *Oversikt over bruk av tvang og 7 Vilkår for frihetsberøvelse*). Det fremkom ikke av den dokumentasjonen vi har mottatt, hvilke vurderinger som var gjort for denne ungdommen når det gjaldt bruk av bistand fra politiet. Det er heller ikke klart at det var hjemmel for å hente ungdommen med tvang i disse situasjonene (se kapittel 7 *Vilkår for frihetsberøvelse*).

I rundskriv til rettighetsforskriften understrekes det at «enhver tilbakeføring skal skje så skånsomt som mulig, på en måte som ivaretar beboerens integritet. Det er her som på andre områder viktig at institusjonen utarbeider gode rutiner».

²² Juan Mendez (2015): A/HRC/28/68, avsnitt 40.

²³ Rettighetsforskriften § 20

²⁴ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften), s 29.

²⁵ Barnevernloven § 6-8

²⁶ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften), s 29.

²⁷ Jf. barnevernloven § 4-26 andre ledd

Slike hendelser synliggjør behovet for at institusjonen selv har et aktivt forhold til politiet, også i andre deler av landet ved behov, for at ungdom som er i slike kritiske situasjoner skal bli best mulig ivaretatt.

8.4 Bruk av fysisk tvang

For perioden 2018 og frem til besøkstidspunktet i 2019 ble vi forelagt sju vedtak om bruk av tvang i akutt faresituasjon, etter rettighetsforskriften § 14. Seks av disse var blitt påklaget av ungdommene. Fylkesmannen hadde i fem av disse klagen gitt ungdommen medhold. Fylkesmannen påpekte i sine avgjørelser både at ungdom var blitt utsatt for ulovlig tvang, og at institusjonen ikke hadde jobbet godt nok for å forebygge bruk av tvang (se også kapittel 8.6 *Plikten til å forebygge tvang*). Den sjetten klagen var ikke avgjort. Denne hendelsen fremstod imidlertid også som en hendelse der utageringen kunne vært forebygget.

I en av sakene var hverken institusjonens rutiner eller ungdommens sikkerhetsplan blitt fulgt. Her kom det frem at en vikar og en ufaglært nattevakt var blitt satt til å håndtere en situasjon som de ikke hadde opplæring til å håndtere, og at det var blitt brukt grep eller teknikker som ikke skal brukes på barneverninstitusjoner. I dette tilfellet ble det beskrevet at en ansatt hadde brukt kampsportteknikk for å legge en ungdom i gulvet. Det fremstod som at hendelsen var blitt grundig gjennomgått i personalgruppen. Den ansatte jobbet ikke lenger på institusjonen.

Selv om antallet situasjoner ved avdelingene ikke fremstår som høyt i seg selv, er det svært bekymringsfullt at det i så og si alle situasjoner der det er blitt brukt tvang i akutte faresituasjoner, er vurdert at tvangen var ulovlig. Beskrivelsene av flere av hendelsene var også preget av at ansatte selv hadde bidratt til å eskalere situasjonene og til at utageringene hadde funnet sted.

I sitt tilsvarende påklage fra en ungdom i 2018 bad Fylkesmannen en av avdelingene om «gjøre sin egen vurdering av hvilke forhold som påvirket og bidro til lovbruddet». De ba videre om at institusjonen vurderte hva som skal til for å forebygge liknende forhold i fremtiden.

Avdelingen oppgav blant annet i sitt svar til Fylkesmannen at personalet skulle få «hyppigere gjennomgang av og veiledning i rettighetsforskriften, og hvordan de terapeutisk kan mestre å være i forkant av liknende situasjoner». Til tross for dette har fylkesmannen også i 2019 påpekt lovbrudd i flere situasjoner med fysisk tvangsbruk.

Tvangsbruk på institusjoner er et alvorlig inngrep mot barn og unge som er i en svært sårbar situasjon. Barn med barnevernstiltak i form av bosted utenfor hjemmet har ofte opplevd alvorlige krenkelser i tidligere omsorgssituasjon, og nye inngrep kan derfor gi ekstra stor belastning og skade.²⁸ Inngrep i den personlige integriteten skal bare gjøres dersom det er strengt nødvendig og andre fremgangsmåter har vært prøvd først.

Det er svært alvorlig at flertallet av situasjonene der det var blitt brukt fysisk tvang i både 2018 og frem til september 2019, var ulovlige. Det er flere lovbrudd over en lang periode, og Sivilombudsmannen kan ikke se at ledelsen har hatt fullstendig oversikt over dette, eller at det er blitt satt inn tilstrekkelige tiltak for å hindre framtidige situasjoner der ungdom blir utsatt for ulovlig bruk av tvang (se kapittel 8.6 *Plikten til å forebygge tvang*). Det er også urovekkende at disse

²⁸ NOU 2016:16 Ny barnevernlov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse, s 215.

gjentatte lovbruddene er avdekket fordi ungdommer har klaget og ikke som en følge av institusjonens internkontroll (se også kapittel 11 *Kompetanse og ledelse*).

Anbefaling: Bruk av fysisk tvang

- Humana øst bør gjennomføre en systematisk og helhetlig gjennomgang av alle situasjoner der tvang i akutt faresituasjon er blitt brukt de siste årene, og sette inn tiltak som sikrer at ungdom ikke blir utsatt for ulovlig og overdreven bruk av tvang.

8.5 Vedtakskvalitet

Inngrep i personlig integritet krever hjemmel i lov. Ved alle avgjørelser om bruk av fysisk makt eller begrensinger som regnes som enkeltvedtak etter forvaltningsloven, skal forvaltningslovens regler om saksbehandling ved enkeltvedtak følges.²⁹ Rettighetsforskriften legger til grunn at alle vedtak skal protokollføres.³⁰ Et vedtak skal være skriftlig og begrunnet. Høyesterett legger i sin praksis til grunn at kravene til begrunnelse er høyere jo mer inngripende tiltaket er.³¹ Begrunnelsesplikten skal bidra til å sikre grundighet og nøyaktighet hos beslutningstakere, og er en viktig rettsikkerhetsgaranti for den enkelte. Det må være mulig for den som utsettes for tvang, å forstå hvorfor de rettslige vilkårene vurderes som oppfylt. Det skal også være mulig for eksterne som skal føre kontroll, å forstå og vurdere vedtakene i etterkant.

Det var de ansatte på vakt som skrev tvangsvedtakene, men alle avgjørelser om tvang skulle tas i dialog med leder eller bakvakt (med unntak av akutte situasjoner). Ved begge avdelingene var det avdelingsleder som kvalitetssikret tvangsvedtakene.

Gjennomgang av tvangsvedtak fra 2018 og 2019 viser at de hadde svært varierende kvalitet. Flere protokoller hadde svake begrunnelser og beskrivelser som gjorde det vanskelig å vurdere om lovens vilkår for bruk av tvang var oppfylt. Vedtakene inneholdt i flere tilfeller mangelfulle beskrivelser av hendelsesforløpet før tvangsbruken, hvilke andre tiltak som var forsøkt eller hvorfor det var nødvendig å fatte et tvangsvedtak.

Mangelfull vedtaksføring ved tvangsbruk er et brudd på barn og unges rettsikkerhet, blant annet fordi det svekker deres mulighet til å klage. Barneverntjenesten og tilsynsmyndighetene får ikke oversikt over hvor mye tvang et barn utsettes for, og det vanskeliggjør interne og eksterne kontrollorganers mulighet til å utføre sine oppgaver.

Ved gjennomgang av klager og tvangsprotokoller kom det frem at det i noen tilfeller var stor forskjell mellom de ansattes og ungdommenes beskrivelse av tvangssituasjoner.

Ved den ene avdelingen fant vi, ved gjennomgang av dokumentasjon fra Fylkesmannen, at ansatte hadde oppgitt uriktig informasjon i tvangsprotokoll. Det ble oppgitt informasjon som de ansatte senere innrømmet at ikke var riktig, og som skulle hatt vesentlige konsekvenser for hvordan situasjonene ble håndtert. Ved den andre avdelingen fant vi et vedtak om bruk av tvang i akutt faresituasjon der tvangen ikke ble gjennomført som beskrevet i protokollen (se kapittel 8.4

²⁹ Rettighetsforskriften § 26: Alle avgjørelser etter §§ 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23 og 24 regnes som enkeltvedtak etter forvaltningsloven. Disse avgjørelsene skal protokollføres og forelegges tilsynsmyndighetene. Ref. også Forvaltningsloven kapittel IV og V.

³⁰ Rettighetsforskriften § 26

³¹ Ref. Forvaltningsloven §§ 24 og 25.

Tilbakeføring ved rømming). Oppfølgingspunktene innebar imidlertid ingen tiltak eller videre oppfølging av funnet knyttet til at ansatte hadde gitt uriktige beskrivelser i tvangsvedtaket. Sivilombudsmannen vil understreke at funnene som ble gjort om dette, er svært alvorlige.

Det å gi uriktige opplysninger i vedtak om bruk av tvang, på den måten som beskrevet over, utgjør et alvorlig brudd på ungdommenes rettsikkerhet. Det er også et tillitsbrudd som gjør det vanskelig å vurdere og sette lit til samtlige vedtak fattet ved institusjonen.

Anbefalinger: Vedtakskvalitet

- Humana øst bør sikre at ungdommenes rettssikkerhet ivaretas fullt ut, og at vedtak og protokoller inneholder korrekt og grundig informasjon.

8.6 Plikten til å forebygge tvang

Alle barnevernsinstitusjoner har plikt til å forebygge bruk av tvang.³² Inngrep i den personlige integriteten skal bare gjøres dersom det er strengt nødvendig og andre fremgangsmåter har vært prøvd først. Dette innebærer at institusjonen må arbeide systematisk for å forebygge situasjoner som kan føre til tvang. Å forebygge konfrontasjoner og bruk av tvang bidrar til å styrke ungdommenes opplevelse av trygghet og forutsigbarhet.³³

Kurs i konflikthåndtering trekkes frem på spørsmål om hvordan de i Humana øst jobber for å forebygge tvang. Kurset er utarbeidet internt i Humana og skal omhandle både hvordan utageringer kan unngås og hvordan de skal håndtere. Flere av de ansatte vi snakket med, hadde vært på kurset. Det var imidlertid uklart om de ansatte gjennomførte regelmessige treninger for å opprettholde kompetansen. I institusjonsplanen skriver Humana øst at de skal forsøke å være i forkant av voldelig atferd og rusmisbruk. De ansatte skal snakke med ungdommene om tidligere opplevelser knyttet til slik atferd, hva har virket og ikke virket, og skal sammen finne strategier for å unngå vold og rusmisbruk. Ungdommene ved begge avdelingene hadde individuelle sikkerhetsplaner som tok for seg dette. En slik sikkerhetsplan kan være et godt verktøy for å unngå bruk av tvang.

Ved de to avdelingene vi besøkte, hadde likevel fem av seks situasjoner der det var brukt «tvang i en akuttfaresituasjon» i 2018 og 2019 fram til besøkstidspunktet, blitt vurdert som ulovlig av Fylkesmannen (se også kapittel 8.4 *Bruk av fysisk tvang*). Dette er ikke i tråd med plikten til å forebygge bruk av tvang.

Vi har sett dokumentasjon på vanskelige situasjoner som er blitt håndtert på en måte som ikke har endt med bruk av tvang. Funnene, spesielt om bruk av «tvang i akutte faresituasjoner», viser likevel et klart behov for at Humana arbeider grundigere og mer systematisk med forebygging for å unngå at ungdom utsettes for ulovlig tvang og overdreven maktbruk (se også kapittel 11 *Kompetanse og ledelse*).

³² Rettighetsforskriften § 12.

³³ Bufdir (2015): *Faglig veileder for akuttarbeid i institusjoner og beredskapshjem*, s 14

Anbefaling: Forebygging av tvang

- Humana øst bør sikre at det jobbes systematisk med forebygging av tvang i sine avdelinger.

8.7 Ransaking

Barnekonvensjonen understreker at ingen barn skal utsettes for vilkårlig eller ulovlig innblanding i sitt privatliv.³⁴

På spørsmål om ransaking ble det oppgitt at de ikke ransaker, men at de ansatte går igjennom ungdommens bagasje sammen med ungdommene når de kommer til institusjonen. Ifølge prosedyren skal dette gjøres med ansatte tilstede for å skaffe oversikt over hva ungdommen eventuelt mangler av klær og utstyr. Det var uklart hvorvidt dette var noe ungdommen kunne si nei takk til eller om det ble gitt informasjon til ungdommene at dette var noe de selv kunne velge.

Sivilombudsmannen understreker her at dersom det ikke er snakk om en ransaking, bør det kun dreie seg om et tilbud til ungdommen om å pakke ut sammen, og en tydelig beskjed om at dette er frivillig. Institusjonen kan ikke inngå avtaler med ungdommen som svekker de rettighetene ungdommen har etter rettighetsforskriften. En institusjon kan heller ikke lage husordensregler, rutiner eller liknende som kan innskrenke beboernes rettigheter.³⁵

Anbefaling: Ransaking

- Institusjonen bør sikre at ungdommens rettsikkerhet og privatliv ivaretas, og at ungdommens eiendeler aldri ransakes uten at det er fattet lovlig vedtak, heller ikke i de tilfellene ungdommen samtykker.

³⁴ Barnekonvensjonen artikkel 16.

³⁵ Rettighetsforskriften § 3.

8.8 Kroppsvisitering

Humana øst hadde en rutine for gjennomføring av kroppsvisitering. I denne fremgår det at ungdommen skal få utdelt en kjortel for å sikre skånsom gjennomføring. Ingen av avdelingene hadde en slik kjortel tilgjengelig. Det var også stor usikkerhet både hos ledelse og ansatte om hvordan en visitering skulle gjennomføres dersom det var behov for å gjøre dette. Det ble vist til rutinen og til siste kurs i rettighetsforskriften der det hadde blitt sagt at ungdommen blant annet skulle sette seg på huk etter å ha kledd av seg. Dette var imidlertid ikke en del av Humana øst sine skriftlige rutiner. Sivilombudsmannen påpeker at dette ville være et svært inngripende tiltak og kan ikke se noen grunn til at det skal inkluderes i rutinen.

Det var i svært liten grad blitt gjennomført visiteringer ved de to avdelingene i 2018 og 2019, og ingen der ungdommen har måttet kle helt av seg. Ifølge Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) og Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT) kan en visitasjon resultere i menneskerettighetsbrudd, avhengig av situasjon og hvordan det blir gjennomført.³⁶ Det er derfor viktig at rutinene er klare, at de ansatte kjenner rutinene godt og at avdelingene er utstyrt slik at rutinene kan følges.

Anbefalinger: Kroppsvisitering

- Humana bør sikre at alle ansatte har kunnskap om hvordan et så inngripende tiltak som kroppsvisitering skal gjennomføres, og at Humanas rutiner og opplæring er utformet på en slik måte at ungdom ikke utsettes for unødvendige inngrep.

³⁶ Se bl.a. CPTs besøk til Nederland 1997, [CPT/Inf (98) 15] side 32-33 avsnitt 67-69; til Slovakia 2000 [CPT/Inf (2001) 29] side 29, avsnitt 51; og til Storbritannia 1994 [CPT/Inf (96) 11] side 41, avsnitt 93.

9 Rett til å bli hørt og til å delta

Etter FNs barnekonvensjon artikkel 12 har et barn rett til å gi uttrykk for sine synspunkter i alle forhold som vedrører barnet. Barnets synspunkter skal tillegges vekt i samsvar med dets alder og modenhet. I denne rettigheten ligger også retten til ikke å uttale seg eller delta.

Barnevernloven § 1-6 gir alle barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, rett til å medvirke i alle forhold som vedrører barnet. Barnet gis en selvstendig og ubetinget rett til medvirkning etter barnevernloven, men har ikke en plikt til å medvirke.

I rettighetsforskriften § 7 legges det vekt på medbestemmelse i personlige spørsmål og i utformingen av institusjonens daglige liv og ved andre avgjørelser som berører beboerne. Det å få gi uttrykk for sitt syn og bli lyttet til, er grunnleggende for å ivareta egen integritet.³⁷ I tilsynsrapporten «*Dei forsto meg ikkje*» ble det trukket frem at mange barn opplever ikke å bli hørt, forstått og lyttet til, selv når de sier ifra om hva som er viktig for dem.³⁸

Retten til medvirkning og innflytelse gjelder i hele beslutningsprosessen og for alle forhold som vedrører barnet, ikke bare når det tas rettslige eller administrative avgjørelser. Plikten omfatter alle instanser som har oppgaver etter barnevernloven.³⁹

Medvirkning skal få fram barnets perspektiv og bidra til at avgjørelser som fattes, er til barnets beste. Det innebærer også å forklare barnet hva det er lagt vekt på dersom noe annet enn det barnet ønsker, er blitt bestemt.

Retten til å medvirke er et bredt tema, og under et besøk er det vanskelig å få full innsikt i om barn og unge faktisk får ivaretatt sin rett til å bli hørt og til å delta i alle de situasjonene de skal, på en slik måte at de blir ivaretatt på en god måte.

Det fremstod som at de ved begge avdelingene hadde fokus på at ungdommene skulle delta i møter om sin egen sak. Ungdommene skulle være med i utarbeidelsen av blant annet handlingsplaner, ukeplaner og sikkerhetsplaner. Gjennomgang av planer og annen dokumentasjon viste at det varierte i hvor stor grad ungdommene ble involvert i avgjørelser som gjaldt dem. Det var blant annet vanskelig å se i hvilken grad institusjonenes rutiner om å snakke med og dokumentere ungdommens tanker i forkant av et tvangsvedtak, ble gjennomført.⁴⁰

Det var imidlertid tydelig at ungdommene fikk god informasjon om og bistand til å klage på bruk av tvang, og at det ble lagt til rette for medvirkning i hverdagen på institusjonen. Gjennomgang av dokumentasjon fra institusjonen viste imidlertid at én av ungdommene, nok ikke hadde samme opplevelse av å få medvirke. Det fremstod blant annet som at denne ungdommen ikke kjente til detaljer i sin egen sikkerhetsplan. Det kom også frem at ungdommen hadde gitt uttrykk for en opplevelse av å bli konstant kontrollert og ikke få mulighet til å være med å bestemme.

³⁷ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).

³⁸ Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms.

³⁹ Prop. 169 L (2016-2017), s. 141-142

⁴⁰ Dette gjaldt blant annet rutine for *Tett oppfølging av unge i spesielle situasjoner*.

Dersom barn ikke får medvirke, og deres behov ikke blir oppfattet eller forstått, vil det ikke være mulig å gi riktig hjelp.⁴¹ Forståelig og tilrettelagt informasjon er avgjørende for at barn og unge skal ha muligheten til å medvirke.

9.1 Ungdom i særlig sårbare situasjoner

Internasjonale regler og retningslinjer understreker viktigheten av at ungdom skal få informasjon om stedet de skal være, om regler, rutiner og rettigheter, og at informasjonen skal gis på en måte de kan forstå. Oppdatert og tilpasset informasjon er en forutsetning for at ungdommene på institusjonen skal kunne bruke sin klagerett, medvirke og ha innflytelse på sin egen hverdag.

I tillegg til å være en garanti for rettssikkerhet kan god og forståelig informasjon og kommunikasjon øke tryggheten og forebygge både frustrasjon og risiko for umenneskelig behandling. Derfor må informasjon gis på en forståelig måte og gjentas om nødvendig. Det fremstod som at de ved både Jessheim og Hol gård i utgangspunktet hadde fokus på å gi informasjon til ungdommen ved inntak, og underveis i oppholdet.

Barn og unge som av ulike grunner ikke opplever å forstå den informasjonen som gis, blir spesielt sårbare. Dårlige norskkunnskaper kan være en slik grunn. I samtaler og gjennomgang av dokumenter gikk det frem at en ungdom som hadde vært på en av avdelingene hadde svært begrensede norskkunnskaper.

Denne ungdommen hadde blitt utsatt for flere tvangstiltak. Forhold tydet på at flere situasjoner som hadde endt i bruk av tvang, kom på bakgrunn av ungdommens manglende norskkunnskaper og mulighet til å forstå av hva som skjedde. Dette var situasjoner som hadde blitt opplevd som alvorlige for ansatte og svært frustrerende for ungdommen.

Språk ble tatt opp som en faktor i risikovurdering ved innkomst, der det fremgikk at det burde brukes tolk. Også andre steder i dokumentasjonen ble ungdommens manglende språkkunnskaper påpekt. Det framgikk heller ikke i den dokumentasjonen vi mottok om det var blitt brukt tolk ved inntak. Det var blitt brukt og tilbudt tolk i enkelte situasjoner, som i noen møter og i enkelte tilfeller i forbindelse med at ungdommen hadde rømt, men det fremgikk at språk også da hadde vært problematisk. Det var blant annet usikkert om ungdommen hadde forstått tolken som ble brukt.⁴²

Språkkunnskaper eller utfordringer knyttet til dette ble ikke nevnt i ungdommens rømmingsplan, handlingsplan eller i tvangsprotokoller, og bare i liten grad i ungdommens sikkerhetsplan. Det manglet en helhetlig vurdering av språk som en sårbarhet og risiko for ungdommen, hvordan dette skulle håndteres og dokumentasjon av behovet for tolk.

Selv om en ungdom ikke selv ber om tolk, eller gir inntrykk av å forstå tilstrekkelig, har institusjonen et selvstendig ansvar for å sikre god kommunikasjon med ungdommen, også ved bruk av tolk der det er nødvendig. Dette vil både være dersom det er grunn til å tro at ungdommen har problemer med å

⁴¹ Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms.

⁴² Det kan være mange grunner til å bruk av tolk kan være vanskelig, blant annet om tolken er kvalifisert, om det tolkes på en dialekt ungdommen forstår, om det er tillitsproblemer mellom tolk og den det skal tolkes for, etc. For at barnevernet skal kunne oppfylle kravet om rettssikkerhet og likeverd for familier som ikke behersker norsk, er det avgjørende at tolken har nødvendige kvalifikasjoner.

forstå informasjonen som blir gitt og til å gi godt nok uttrykk for sine meninger og tanker. Bruk av tolk handler om retten til å forstå og bli forstått. Mangler man et felles språk, er bruk av tolk et viktig kommunikasjonsmiddel og avgjørende for å sikre retten til deltakelse og å redusere avmakt.⁴³

Ansatte vi snakket med, fortalte at ungdommen nok hadde dårligere norskkunnskaper enn de først hadde antatt. I lys av at ungdommen hadde vært plassert i flere måneder på institusjonen, og at det i denne tiden hadde vært flere hendelser som hadde resultert i bruk av tvang, er det bekymringsfullt at det ikke syntes å ha vært en grundigere vurdering av ungdommens behov for hjelp til å kommunisere. At denne ungdommen antakelig heller ikke hadde forstått hva det ble samtykket til ved plassering på institusjon etter barnevernloven § 4-26, understreker hvor omfattende konsekvenser utilstrekkelig bruk av tolk kan medføre (se kapittel 7 *Vilkår for frihetsberøvelse*).

Anbefaling: Ungdom i særlig sårbare situasjoner

- Humana øst bør gjennomgå sine rutiner for å sikre at det blir gjort helhetlige vurderinger knyttet til språk som sårbarhet og risiko, hvordan dette skal håndteres for den enkelte ungdom, og sikre brukt av kvalifisert tolk for ungdommer som trenger dette.

⁴³ Berg m.fl (2018): *Bruk av tolk i barneverninstitusjoner og omsorgssenteret for enslige mindreårige*. NTNU forskning.

10 Bistand fra politiet inne på avdelingene

En barnevernleder kan fremme et krav om politibistand, blant annet for å fullbyrde visse typer tiltak etter barnevernloven.⁴⁴ Det fremgår samtidig av retningslinjene til rettighetsforskriften at en institusjon ikke kan bruke politiet til å løse egne oppgaver. Det legges det til grunn at institusjoner skal ha personale og metoder som gjør at de innenfor de rammene regelverket setter, kan håndtere den målgruppen de er godkjent for.⁴⁵ Politiet har ingen egne retningslinjer for politiets maktbruk mot mindreårige.

Humana øst oppgir i institusjonsplanen at de vest for Oslo har et samarbeid med blant annet nærpolti, men det var ikke et liknede samarbeid for avdelingene nord og øst for Oslo. Ingen av institusjonene hadde på besøktidspunktet egne retningslinjer for de ansatte eller avklaringsavtale med politiet om hvordan avdelingen ønsker at politiet skal opptre ved behov for bistand.⁴⁶

Både Avdeling Jessheim og Hol gård hadde bedt om bistand fra politiet i 2018 og 2019, i forbindelse med hendelser på institusjonene. Ansatte ved den ene avdelingen hadde bedt om bistand i situasjoner inne på avdelingen ved flere anledninger i 2019. Selv om Humanas rutiner slår fast at bruk av politibistand skal protokollføres, var dette ikke gjort i de fleste av disse situasjonene.⁴⁷ Flere situasjoner var dokumentert i Humana sitt avvikssystem, og noen i situasjonsrapporter. Det varierte hvor utfyllende situasjonene var beskrevet. En situasjon der to ungdommer var blitt satt i håndjern inne på avdelingen, var kun beskrevet i avvikssystemet og i en klage fra ungdom på et vedtak om inndragelse av mobiltelefon og pc. Ungdommen fikk ikke medhold i klagen, men Fylkesmannen påpekte at institusjonen hadde brutt § 12 *Krav til forebygging* i rettighetsforskriften. Ut ifra ungdommens beskrivelse av situasjonene som kom i forkant av inndragelsen av telefon og pc, vurderte fylkesmannen at de voksne gjorde for lite for å forebygge utagering, som endte med at to ungdommer ble satt i håndjern av politiet.

Manglende dokumentasjon gjør det ikke mulig for oss og andre tilsyns- og kontrollmyndigheter å få en fullstendig oversikt over hvor mye og hvordan de ved avdelingen har fått bistand fra politiet.

Oversikt over og god informasjon om situasjoner der ansatte føler seg så truet at politiet tilkalles, vil være avgjørende for ledelsens mulighet for å ivareta ansattes trygghet i jobben. Det fremkommer også av dokumentasjon at ansatte i svært krevende situasjoner, der politiet også var involvert, ikke har følt seg ivaretatt av bakvakt, som er den de ifølge sine rutiner skal ta kontakt med dersom krevende situasjoner oppstår. Det er institusjonsleder eller avdelingsleder som rullerer som bakvakt. Trygge ansatte er viktig for å kunne ivareta barn og unge på en institusjon. Det er også avgjørende for å sikre at politiet ikke tilkalles i situasjoner der det ikke strengt tatt er nødvendig. Det er svært

⁴⁴ Brev fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet til Fylkesmannen i Aust-Agder: Barnevernloven § 6-8 – Bistand fra politiet.

⁴⁵ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).

⁴⁶ Viser har blant annet til Akershus UFS, avdeling Sole sin oppfølging etter Sivilombudsmannens besøk i 2016. <https://www.sivilombudsmannen.no/wp-content/uploads/2017/06/Oppf%C3%B8lging-fra-Akershus-ungdoms-og-familiesenter-avdeling-Sole-med-vedlegg.pdf>

⁴⁷ Rutine om utfylling av tvangsprotokoller

inngripende å benytte politibistand inne på en institusjon. Det er institusjonen og dens ledelse som har ansvar for at beboernes rettsikkerhet og integritet blir ivarettatt.⁴⁸

Ved den andre avdelingen var det dokumentert at det var bistand fra politiet inne på avdelingen en gang i 2019. Også her var dokumentasjonen svak. Situasjonen var ikke ført i protokoll, men beskrevet i én situasjonsrapport. Det var imidlertid lite informasjon om hvordan politiet kom til institusjonen, hva de gjorde der og hvordan de bistod.

Det fremstod heller ikke som at ledelsen hadde kjennskap til hvordan politiet kom, om de var bevæpnet e.l., eller at det var av betydning for dem å ha informasjon om det. Hendelser der politiet kommer bevæpnet, med flere biler og eventuelt skjold, vil være en skremmende opplevelse for mange barn og unge. Det er svært viktig at alle ungdommer følges opp i etterkant av en slik hendelse.

Anbefalinger: Bistand fra politiet

- Humana øst bør sikre systematisk dokumentasjon av politibistand i avdelingene, og at ledelsen har oversikt over og evaluerer situasjonene der politiet har vært involvert.
- Humana øst bør sikre at avdelingene har egne rutiner eller retningslinjer for når og hvordan bistand fra politiet skal benyttes, og for sin dialog med politiet i situasjoner der det er behov for bistand.

⁴⁸ Rettighetsforskriften § 1.

1.1 Kompetanse og ledelse

En institusjon skal sikre at arbeidstakerne har tilgang til og kunnskap om aktuelle lover og forskrifter som gjelder for institusjonen. Den skal også sørge for at arbeidstakerne har tilstrekkelig kunnskap og ferdigheter innenfor fagområdet.⁴⁹

Humana øst fikk etter oppfølgende kontroll våren 2018 følgende oppfølgingspunkter om opplæring og veiledning:

Institusjonen må sikre tilstrekkelig opplæring og veiledning til alle ansatte i gjeldende lovverk og metodisk tilnærming ved alle avdelingene, og må derfor oversende en oversikt hvor det fremgår fullført opplæring for 2018.⁵⁰

Det ble også bedt om å gi en redegjørelse for veiledning og opplæring/oppfølging av personalet. Til tross for dette ble det i etterkant av Bufdirs institusjonsgjennomgang høsten 2018 på nytt påpekt mangler knyttet til opplæring, veiledning og vedlikehold av kompetanse.

Humana øst har i etterkant av Bufdirs institusjonsgjennomgang iverksatt og planlagt en rekke tiltak innen opplæring og veiledning.

I institusjonsplanen til Humana øst beskrives det at miljøterapi er den overordnet arbeidsmetoden. I tillegg til miljøterapi som overordnet arbeidsmetode beskrives også traumebevisst omsorg (TBO), Aggression Replacemanet Training (ART) og kognitiv atferdsterapi som viktige metodiske tilnærminger. Alle ansatte skulle ifølge institusjonsplanen, før sommeren 2019, være ferdige utdannende trenere i. I institusjonsplanen fremkommer det at ART er den metoden de skal benytte for ungdom som er plassert på atferdsplasseringer. De brukte også tegnøkonomi (belønning) i arbeidet med ungdommene.

Selv om det var tegn til at Humana øst var i gang med å systematisere opplæringen sin, fremstod det fortsatt som at dette ikke var ordentlig på plass. Det manglet fortsatt kompetanse om og implementering av prosedyrer og arbeidsmetoder ute i avdelingene.

Gjennomgang av handlingsplaner på Hol gård viste i liten grad spor av konkrete tiltak for å iverksette metodikk som beskrives i Humana øst sin institusjonsplan.

På Jessheim er ungdommenes handlingsplaner tydeligere knyttet opp mot institusjonens metodikk, med fokus på blant annet systematisk bruk av Aggression Replacemanet Training (ART).

Vi fant noen referanser til at kognitiv atferdsterapi ble brukt systematisk som metode ved Jessheim, men det ble ikke gitt noe opplæring til ansatte i denne metodikken.

I institusjonsplanen ble det beskrevet at ansatte skulle tilbys veiledning individuelt og i gruppe på avdelingene. Inntrykket under besøket var at veiledning ikke var så systematisk som beskrevet, og at det i liten grad ble gitt systematisk individuell veiledning. I opplæringsplan for 2019 stod det at alle fastansatte skulle få veiledning av psykolog på avdelingsmøte en gang i måneden. Veiledning av psykologspesialist var også et tiltak i oppfølgingen av Bufdir sin institusjonsgjennomgang. Det fremstod under besøket som at dette ikke var blitt gjennomført systematisk fram til nå.

⁴⁹ Interkontrollforskriften § 12

⁵⁰ Gjennomført av Bufetat

Det fremstod heller ikke som at det var noen systematisk veiledning av avdelingslederne eller samarbeid på tvers av avdelingene.

Videre kom det frem under besøket at viktige rutiner og prosedyrer ikke var tilstrekkelig implementert (se også kapittel 8.8 *Kroppsvisitering*).⁵¹ Svært alvorlige funn knyttet til dokumentasjon av tvang og føring av vedtak viser også et behov for opplæring og etisk refleksjon på dette punktet (se også kapittel 8.5 *Vedtaks kvalitet*).

Sett i lys av dette, og funn om gjentatt ulovlig bruk av tvang i akutte faresituasjoner, vil Sivilombudsmannen understreke at det er behov for mer opplæring og at alle ansatte som skal jobbe i avdelingene, også vikarer og nattevakter, må ha kunnskap og kompetanse som setter dem i stand til å håndtere den målgruppen som institusjonsavdelingene er godkjent for. Fylkesmannen har også i tilsvaret på klage påpekt at de «forventer at institusjonen har jevnlig opplæring og praktisk trening i hvordan forebygge og håndtere utfordrende atferd», og har flere ganger påpekt lovbrudd når det gjelder institusjonens plikt til å forebygge bruk av tvang⁵² (se også kapittel 8.6 *Plikten til å forebygge tvang*).

Sivilombudsmannen stiller spørsmål ved om den opplæringen de ansatte får i forebygging av tvang og håndtering av tilspissede situasjoner er tilstrekkelig, og godt nok implementert i hele ansattgruppen. Manglende opplæring, veiledning og vedlikehold av kompetanse og kunnskap kan utgjøre en risiko for at en institusjon ikke klarer å jobbe faglig og forsvarlig, og ivareta ungdommenes behov og rettigheter.

Det har både i 2018 og 2019 vært store utskiftninger i bemanningen og i ledelsen. Dette utgjør en risiko for at ikke alle ansatte har den nødvendige kompetansen de trenger. Opplæring, veiledning og implementering av metodikk og kompetanse forutsetter en stabil, tilstedeværende og tydelig ledelse. Det har vært mange endringer i Humana øst, både som følge av sammenslåing av Humana barnevern Lysaker og Humana barnevern Tønsberg, og på grunn av endringer i ledelsen.

Avdelingene Jessheim og Hol hadde felles institusjonsleder, men hver sin avdelingsleder. Avdelingsledere og institusjonsledere rullerte på ansvaret som bakvakt for institusjonsavdelingene, en uke av gangen. Av institusjonsplanen fremgår det at miljøpersonalet skal kontakte bakvakt ved spørsmål om bruk av tvang, for å rapportere om rømming, for å gi beskjed om andre aktuelle hendelser som må diskuteres umiddelbart, og ved melding om sykefravær. Bakvakt skal være tilgjengelig hele døgnet syv dager i uken, og skal kunne rykke ut ved alvorlige krisesituasjoner. Dette forutsetter at både avdelingsleder og institusjonsleder kjenner godt til avdelingen og arbeidet der, de ansatte og til ungdommene som er plassert der.

Avdelingsleder ved Jessheim hadde vært i sin stilling siden ca. mai 2018. Hun var stort sett daglig tilstede i avdelingen, med unntak av tirsdager da det var ledermøte på hovedkontoret i Tønsberg. Bufetat vurderte i etterfølgende kontroll høsten 2018 at det var risiko for manglende stedlig ledelse i Humana øst. Dette syntes på besøkstidspunktet fortsatt å være en risiko ved avdeling Hol gård. Det hadde vært nylige utskiftninger i stillingen, og nåværende avdelingslederen ved Hol Gård var også

⁵¹ Humana har mange rutiner og prosedyrer som er utarbeidet sentralt. Det er utarbeidet et elektronisk system, Parus, for å holde oversikt over kjerneprosesser, prosedyrer og rutiner. Parus inkluderer blant beskrivelser av alle tiltak overfor ungdom som sjekklister ved inntak, rutiner for gjennomføring av tvang mv.

⁵² Rettighetsforskriften § 12

leder for en avdeling i Asker med en annen målgruppe enn Hol gård. Dette medførte mye reisetid og begrenset mulighet for tilstedeværelse på Hol. Det ble oppgitt at det skulle ansettes en egen avdelingsleder ved avdelingen Hol gård.

Det hadde også vært utskiftninger på institusjonsledernivå i Humana øst. Vedkommende som hadde stillingen på besøkstidspunktet fungerte i stillingen midlertidig. Det skulle ansattes en ny fast institusjonsleder. Institusjonsleder hadde ingen faste tider i avdelingene, og hadde kontorplass på Lysaker.

Mange endringer og manglende tilstedeværelse på ledernivå utgjør en risiko for manglende kontinuitet i og oversikt over driften i avdelingene og arbeidet med ungdommene. Både ved Hol og Jessheim syntes dette å gi risiko i en rekke situasjoner. (se kapittel 7 *Vilkår for frihetsberøvelse*, 8.2 *Oversikt over bruk av tvang*, 8.3 *Tilbakeføring ved rømming*, 8.4 *Bruk av fysisk tvang*, 8.5 *Vedtaks kvalitet*, 8.6 *Plikten til å forebygge tvang*, 9.1 *Ungdom i særlig sårbare situasjoner* og 10 *Bistand fra politiet*).

Anbefalinger: Kompetanse og ledelse

- Humana øst bør sikre systematisk opplæring av både fast ansatte og vikarer. Alle ansatte bør jevnlig gis opplæring og veiledning i bruk av gjeldende regelverk og behandlingsmetoder.
- Humana øst bør sikre at alle ansatte har opplæring og kompetanse som sikrer at ungdom ikke blir utsatt for ulovlig bruk av tvang.
- Humana øst bør sikre stabil og tilstedeværende ledelse ved begge avdelingene.

Besøksadresse: Akersgata 8, Oslo
Postadresse: Postboks 3 Sentrum, 0101 Oslo
Telefon: 22 82 85 00
Grønt nummer: 800 80 039
Telefaks: 22 82 85 11
Epost: postmottak@sivilombudsmannen.no
www.sivilombudsmannen.no

